

Sposoby uzasadniania demokracji (Komentarz do uwag Justyny Miklaszewskiej)

Miłowit Kuniński

Racjonalny porządek

Istotnie, dla Spinozy ze względu na utożsamienie Boga i Natury, demokracja jest porządkiem naturalnym, bo jest częścią porządku racjonalnego i boskiego zarazem. Lecz ze względu na specyficzną metafizykę Spinozy o innych ustrojach można byłoby powiedzieć to samo, gdyż stanowią one *modi* nieskończonej substancji. To mniej więcej tyle, co powiedzieć, że skoro ustroje polityczne istnieją w porządku wszechświata, to są naturalne. Istotne jest więc w jakiej mierze ustroje są racjonalne, a to ze względu na różny stopień kontroli rozumu nad popędami u ludzi – im owa kontrola większa, tym wolność ludzi większa (nieodłączna od wolności myśli i opinii), a ustrój bardziej racjonalny i naturalny. Demokracja oparta na prawie, rządzie ograniczonym i wolności myśli i opinii, lecz nie działania opartego na swobodzie wypowiedzi (a więc zupełnie inaczej niż sądzi się obecnie) jest ustrojem najbardziej rozumnym. W tak rozumianej demokracji posłuszeństwo obywatelskie oparte jest na uznaniu autorytetu prawa, a więc rozumu i na podporządkowaniu się suwerenowi, który dbając o jego egzekwowanie, czyli stosując przymus zapewnia pokój wewnętrzny (Spinoza podąża za Hobbesem).

Racjonalny porządek, który istnieje w sferze społecznej i politycznej może być uważany za związany z porządkiem podstawowym boskim, w szczególności z porządkiem stworzonym (jak będzie rozumiane stworzenie to rzecz osobna). Porządek ten przejawia się w różnym stopniu w różnych ustrojach politycznych. Trudno jednakże uznać, że demokracja w sposób najdoskonalszy wyraża czy też odpowiada temu porządkowi. Spinoza pragnąc z powodów antropologicznych i politycznych uznać demokrację za ustrój najlepszy, przyjął, iż jest on najbardziej racjonalny, a więc zgodny z rozumną Naturą, czyli Bogiem.

Porządek natury realizowany przez jednostki

Można uznać, że Kant wiąże realizację porządku z działaniami jednostek. Jednakże w wymiarze historiozoficznym oznacza to, że ludzie realizują cele natury, nie dlatego, że świadomie je obierają, lecz dlatego, że kierując się swymi egoistycznymi dążeniami, realizują zarazem życie w wymiarze społecznym i historycznym („aspołeczna towarzyskość”), czyli mające charakter racjonalności teleologicznej. W wymiarze politycznym Kant, podobnie jak Spinoza, podąża za Hobbesem. Państwo jest środkiem przymuszającym ludzi do podporządkowania się prawu w działaniu, choć nie w myśli, dzięki czemu ład polityczny może być utrzymany. Czyny legalne są w wymiarze politycznym ważniejsze od czynów moralnych. Pod tym względem między Spinozą a Kantem nie ma radykalnej różnicy, a przyczyną tego jest odwoływanie się do teorii Hobbesa.

Demokracja jako porządek sprawiedliwy i doskonały

Sprawiedliwość w ramach demokracji liberalnej w ujęciu Rawlsa nie jest tylko kategorią polityczną, gdyż ustalenie jej zasad jest podporządkowane pewnemu ideałowi etycznemu (zasada różnicy), poza tym oczywiście wyznaczają one ramy i cele porządku społecznego i politycznego („dobrze uporządkowane społeczeństwo”). Czy współczesna demokracja liberalna jest najdoskonalszą formą państwa? Nawet jeśli za kryterium przyjąć, iż uznawanie autonomii człowieka, respektowanie praw człowieka, w tym wolności jednostki i stwarzanie warunków do jej realizacji, to można zasadnie argumentować, iż nie są to właściwości specyficznie demokratyczne. Demokracja nie może być w ten sposób uzasadniona ani jako ustrój, ani jako najdoskonalszy ustrój państwa.